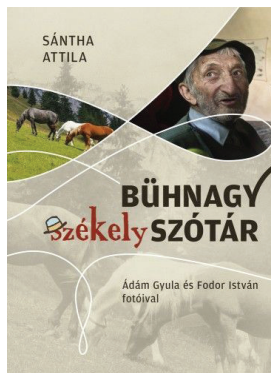

Mandics György

A telefonkönyvtől a tündérvölgyig

SÁNTHA ATTILA zömmel ritka székely szavakból álló versek írásával kezdte pályáját, s ezzel nyomban iskolát is teremtett, amire azonban csak kevesen figyeltek fel. Akik igen, azok is főként Magyarországról, mivel a módszer alkalmazásához szükséges nyelvtudással kevesen rendelkeztek Erdélyben. Csak a nyelvészek világában kavart némi vihart: „mérvadó” képviselőik úgy vélték, a székely nyelvkincs már feldolgozott, hiszen Szabó T. Attila és munkatársai tizennégy kötetes gyűjteménye hatalmas,

nagyobb, mint bármi, amit az Akadémia eddig össze tudott hordani a „teljes” magyar nyelvről. Ezért aztán megalapozottnak tűnt a legenda, miszerint e gyűjtemény kimeríti a székely nyelvkincset. Csak a hatalmas kollekciónak részletes ismerői tudták, hogy Szabó T. Attila és munkatársai grandiózus műve is mennyire hiányos. Hiszen zömmel periratok és más írott okmányok alapján rekonstruálta a székely múltat, vagy azt, ami megmaradt belőle a nagy könyvtárégetések (mint a gyulafehérvári eset) után. A köznapi szavak és az érzelmek széles köre kívülrekedt e gyűjteményen, s ezt Sánta Attila hamar fölismerte, amikor 2004-ben kiadta első székely szótárát. Erdély-szerte üdvözölték az érdeklődők, s a könyv hamarosan az utolsó darabig elfogyott, ami valóságos csoda a mai könyvterjesztő állapotok közepette. Az informális terjesztés során az olvasók nagyszámú pótlást javasoltak, amit a szerző két év után megjelenő bővített kiadással kívánt megoldani. Nem lustaságának tudható be, hogy a vállalkozást csak most, tizenhárom évi gyűjtőmunka után sikerült időlegesen lezárni – miközben a szótár immár „bühnagy” lett. Vagyis rémisztően hatalmas, vagy másik népnyelvi fordulattal

„böhömnagy” Ilyen lett, mert a székely nyelv nem csupán a Székelyföldön létező széles nyelvi tartományt jelenti, hanem keleten egészen a Szeret folyóig nyúló nyelvi enklávék sokaságát, s nyugaton a Pozsony és Moson vármegyéktől egészen Zalaig nyúló székely telepeket, nyelvszigeteket is. S a rossz hír, hogy ezek csekély része került eddig nyelvészeti feldolgozásra. Esetükben nagyszámú ritka adalék előkerülése várható még a kutatások előrehaladtával. Ezek beolvasztása a nagyszótárba egyelőre még a jövő feladata.

Az előttünk álló monumentális mű a székely nyelv minél szélesebb körű bemutatására törekszik, amit Sántha Attila a szótár struktúrájával is kihangsúlyoz: az egyes szavak jelentését a legtöbb esetben szóbokrokban foglalja össze. Ennek előnye egyfelől, hogy a szavak egymást magyarázzák, értelmüket oda-vissza tisztázzák, pontosítják, másfelől a hagyományos szótárkonstrukcióhoz csatolt szövegek méretének növelésével kirajzolódik az egész szócsalád érzékletessége. Hogy ne maradjunk az általánosságoknál, lássunk egy kisebb szóbokrot.

bercsók, bircsók, bircsóka, birtók, birtóka 1. perpenca szilvának első termése 2. csenevész, éretlen szilva, amit szilvabetegség ért 3. mindenféle zöld gubacs növényen RMNyA., ÚMTsz. 4. bibircsók, szemölcs, csomó, daganat ÚMTsz, (bircsóka), mind a négy jelentésben.

„**bircsóka (=csomó, daganat)**” (Rónai Béla: Egy Bukovinából települt székely falu tájszóismeretének változása. Dunatáj folyóirat 1991/2–3.)

bercsóka fenyőtoboz, Csiki Károly (Gyergyó).

„A megszáradt fenyőtoboz igen jól ég a tűzön, a szegények tüzelőjeként tartják számon. Tűzgyújtásban igen nagy segítség. Megnevezése igen változatos: Gyergyóban 'csalóka', 'csencsó'; a Gyimesekben 'bercsóka' vagy 'csencsó'; Brassó vidékén 'fenyőalma', a Maros-mentén 'fenyőcsusza', több vidéken 'fenyődoboz', Kanizsa táján: 'fenyőguba', a moldvai csángóknál 'fenyőkörte', Csíkban 'fenyőmalac'; Háromszéken 'fenyősuska', 'suska' stb.”

(Kisné Portik Irén: A fenyő hasznosítása a Székelyföldön. Székelyföld folyóirat, Csíkszereda, 2006/12.)

bercsókaszörp *a fenyő éretlen, zöld tobozából készült szörp* Gyergyószéken használatos. „Azért jöttem, hogy nekem is adják meg a magyar állampolgárságot! Magyar vagyok, az is akarok maradni. (...) Aztán, ha még kérdeznek, megemlíthetsz olyan ételeket is, mint a pecsdzsem, a bundás hiripszár, a pánkó, az ordáskapros-kótes-palacsinta, a fásmeggy kompót, a lebbencsleves, a csihánfőzelék, a cikórialeves, a buggyantott tojásleves, a zsendice, a káposztás laska... Gyomorrontásra pedig a dancura gyökeret ajánld. Elmondhatod, hogy a laskát nyújtódeszkán, laskasírtóval nyújtják, majd felvágják lapítón, ahol a húst potyolóval puhítják. A lapítón gyúrnak a csipetke tésztaját is. És ne feledkezz meg a köhögésre is oly finom bercsóka szörpről se! (Bajna György: Magyar lehetek! <http://civishir.hu/szerintem/bajna-gyorgy/magyar-lehetek-/1115083031>.)

„Fenyőtoboz, fenyőbors. Az összegyűjtött fenyőtobozt (népies nevén csalóka vagy ritkábban bercsóka) megszáritották, és a csemetekertben vetették el. Az éretlen (zöld) tobozból szirupot főztek; ezt különösen a gyenge tüdejűek gyógyszerként itták.” (Tarisznyás Márton: A gyűjtögető gazdálkodás hagyományai Gyergyóban. In Koós Károly–Faragó József [szerk.]: Népismereti dolgozatok 1978. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1978, 29.)

A szócsalád hátterét a bircsóka 'bibircsók' jelentése világosítja meg: az összes jelentés kis bigyószerű dolgokra vonatkozik, pl. A bercsóka „fenyőtoboz' a fenyő „bibircsókja”. Lehetséges, hogy e szavak a köznyelvi bibircsók hangalakváltozatai, a bibircsókról a TESz. azt írja, hangutánzó-hangfestő eredetű.

Csak e rövid szöveg, egyetlen bokrocška bemutatása a székely nyelvjárási szavak olyan halmazát önti az olvasóra, hogy pusztán ennek magyarítása túllépne recenziónk keretein. Ha csodálkozánk, hogy egy szótárban ilyen zamatos példaszöveget olvashatunk, írjuk ide a 'lusztos=átázott, nedves, lucskos' szó következő példaszövegét, amelyhez Sántha Attila ezúttal a maga verséből választ ki néhány sort:

„Sötétedett, szemerkélt,
s mit csináltak, mit nem,
Pisti a lokba bévitte,
s megmonyókolta a cinkát,
hogy kiduvadt a szeme.
Máris a lusztos valagával
Pistit még vagy kétszer kiküppülte.”

Sántha Attila: Bizsilés a tűzzel

Bízást osztható Orbán János Dénes véleménye, aki Sántha Attila kitüntetésekor a Janus Pannonius-ünnepség keretében kifejtette, hogy ez a szótár nemcsak szótár, hanem egyfajta erdélyi novella- és versgyűjtemény, mely az erdélyi szavak kapcsán utazást tesz lehetővé az erdélyi magyar nyelv tündérvölgyében.

Sántha Attila tehát nem „a szavak telefonkönyvét írja”, hanem voltaképpen egy újfajta költői művet, mely egyetlen szó kapcsán sem elégszik meg a szó egy közelítő szinonimájával, hanem odavarázsolja az egész nyelvi környezetet, mert a szó csak ebben a környezetben teljes. Hogy a fenti szövegben a lok lyuk, a monyókolás a szeretkezés egyik szava (a mony here is), a cinka serdülő lány, az csak a telefonkönyv-olvasóknak fontos. A bühnagy szótár olvasóinak csak elefánttoporgás a porcelánboltban. Sokkal fontosabb a még hiányzó témák pótlása és bővítése. Ilyen a rovásanyagok hozadékának beépítése, ami a magyar nyelvtörténet eddig hihetetlen s nem remélt mélységeibe ad betekintést. A rovásírással fennmaradt versek újabb székely szavak százaival fogják gazdagítani a gyűjtést. Olyanokkal, mint a garú (garatú víz, egy tóba ömlő folyó torkolata), a gyarnék (lovagolnék, lovat szőrén megülnék), színfű (tisza fű), zsolna (zöldharkály). Ezek segítségével Sántha Attila nemsokára újraértelmezheti a Csíki-krónikát, alaposan megrengetve a hagyományos magyar honfoglalás-történetet. Ehhez kívánunk e recenzióval kitartást és jó erőt a szerzőnek.